

УДК 342.1(477)

О.С. ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ВІДКРИТОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Ключові слова: відкрите суспільство, суспільний лад, громадянське суспільство, права людини, доступ до публічної інформації, засоби масової інформації

Тематика відкритого суспільства, особливо в умовах глобалізації, є надзвичайно актуальною в аспекті становлення України як демократичної, соціальної, правової держави. Формування відкритого суспільства є багатоплановою і багаторівневою науковою проблемою, розв'язання якої сприяє ефективності реалізації прав та свобод людини і громадянина.

Обговорення концепту відкритого суспільства в Україні ведеться протягом усього періоду її незалежності, проте основними рисами цієї наукової дискусії є фрагментарність, відсутність загальної теоретичної платформи, недостатність системних вітчизняних досліджень. Тож, доцільним є пошук нового вектора у науковому опрацюванні ідеї відкритого суспільства, яке б дозволило врахувати всі властивості традиційного та специфічного розвитку українського суспільства.

Ця наукова проблематика значно актуалізується в умовах сучасного державно-правового розвитку України та пов'язана з необхідністю забезпечення теоретико-правової моделі суспільного ладу.

Виходячи з вищезазначеного, проблема розбудови відкритого суспільства в Україні набуває як науково-теоретичного, так і суспільно-практичного значення.

Інтегративний характер теорії відкритого суспільства проявляється у різноманітних

сферах і потребує використання досліджень різних галузей наукових знань: філософії, політології, соціології, історії, науки державного управління, юриспруденції, що є виправданим у плані визначення змісту, форм, тенденцій подальшого розвитку відкритого суспільства Української держави та подана у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Д. Абросімов, С. Бостан, О. Данилова, О. Дзема, К. Журенков, А. Колодій, В. Костицький, М. Краснов, І. Лукашук, О. Макаренко, Н. Матузов, Л. Наливайко, Ю. Оборотов, О. Петришин, К. Поппер, І. Розпутенко, В. Серьогін, О. Скакун, Дж. Сорос, О. Тодика, Б. Топорнін, М. Требін, І. Усенко, М. Хардт, Б. Шарикін, К. Яцура та ін. Ці науковці зробили вагомий внесок у розвиток досліджуваного питання, однак сьогодні у країні відчувається відсутність дієвого науково-теоретичного підходу до розуміння важливості розвитку відкритого суспільства, що негативно впливає на становлення нинішнього суспільного ладу.

Сучасний перехідний етап для розвитку української державності ставить нові питання перед юридичною наукою щодо формування відкритого типу суспільства. Це обумовлюється його рухливим характером, залежністю розвитку і сутності від змін у державному й суспільному житті, від політичних, економічних, соціальних та інших перетворень. Отже, дослідження вказаного явища є необхідним та важливим на теренах України.

Концепція відкритого суспільства безпосередньо співвідноситься з такими фундаментальними парадигмами як концепція демократії та концепція громадянського суспільства (зачаєні терміни не можна вважати синонімами, про що наголошують деякі вітчизняні та зарубіжні науковці). Натомість серед фахівців досить поширеною є думка, що розбудовувати в Україні демократичну, правову державу і громадянське суспільство необхідно окремо, після чого вони почнуть ефективно взаємодіяти. При цьому не враховується те, що лише демократична держава може забезпечити не-

обхідні умови для існування громадянського суспільства, і лише громадянське суспільство здатне підтримати демократичну державу [1, с.116]. Адже демократичні перетворення, які супроводжують процес глибинного реформування суспільства, нерозривні і органічно пов'язані з рухом суспільства в напрямку відкритості [2, с.4]. До того ж, лише в демократичній державі з розвиненим громадянським суспільством досягається баланс у взаємовідносинах держави і суспільства [1, с.116]. Така постановка питання надає підстави говорити про актуалізацію концепції відкритої держави, яка ґрунтується на механізмах демократичної взаємодії держави і суспільства, де контрагентом держави має бути дієве плюралістичне суспільство [3, с.44].

У відкритому суспільстві панує влада закону, що дозволяє наблизитися до ідеалів свободи, справедливості і чесності [4, с.9]. У контексті вказаного необхідним видається звернути увагу на регламентацію прав та свобод людини і громадянина у чинному вітчизняному законодавстві. Так, в Україні діє значна кількість нормативно-правових актів, які встановлюють, регулюють та захищають права і свободи людини і громадянина [5–7], основним з яких є Конституція України від 28.06.1996 р. [8]. Безперечно, правову основу прав та свобод людини і громадянина також складають й інші нормативно-правові акти, зокрема, міжнародні акти, ратифіковані Верховною Радою України. Водночас залишається актуальним завдання доопрацювання та ухвалення низки нормативно-правових актів, що мають наблизити правове регулювання розвитку громадянського суспільства в Україні до найкращих європейських практик, надійно забезпечити дотримання конституційних прав і свобод українських громадян [9, с.206]. Тим більше, що сучасні політико-правові умови, які проявилися нещодавно та мають негативний вплив на соціально-економічне становище громадян, вимагають прискорених змін.

Модернізаційні заходи у правовій сфері, які проводяться сьогодні, насамперед, спрямовані на найбільш адекватне закріплення у нормативно-правових актах вимог гуманізму, демократії, толерантності, оптимального врахування інтересів особи, окремих соціальних груп та громадянського суспільства в цілому. У контексті цього необхідним видається прийняття Закону України «Про порядок організації і проведення мирних заходів» та інших нормативно-правових актів. Це, своєю чергою, потребує спільного фокусування держави та громадськості на вказаних проблемах.

Відкрите суспільство – вільне суспільство із динамічною структурою, в якому присутній достатній рівень транспарентності державної влади, що дозволяє кожному з його членів мати публічний доступ до потрібної інформації, підтримує прозорість владних дій, дотримується принципу гласності та підзвітності всіх рішень на регіональному і національному рівнях [10, с.89]. Нині триває накопичення досвіду й компетентності обох сторін у налагодженні конструктивної взаємодії та паритетних відносин [9, с.210]. Так, дієвим способом для відкритого і конструктивного діалогу між представниками органів державної влади та громадськими об'єднаннями стала Координаційна рада з питань розвитку громадянського суспільства утворена відповідно до Указу Президента України «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 25.01.2012 р. [11]. Існування такого механізму взаємодії та впливу громадськості на представників влади видається можливим лише в контексті розвитку правової системи, правосвідомості та політичної культури.

Важливо підкреслити, що результативність взаємодії органів державної влади та громадськості потребує не стільки винаходу нових механізмів і процедур, скільки поширення якісної практики вже визначених законодавством, а саме: консультацій із громадськістю, громадських слухань, соціального діалогу тощо [9, с.210]. Від розв'язання цього складного

завдання залежить результат розвитку відкритого суспільства в Україні. Саме тому, сьогодні, в умовах реформування різних сфер суспільного життя, відчувається гострий дефіцит досліджень у сфері концептуалізації теоретико-правових засад зазначеної проблематики.

У науковій літературі наголошується, що однією з обов'язкових ознак відкритого суспільства є його здатність забезпечувати інформативність взаємовідносин [12, с.14]. У відкритому суспільстві інформаційна підсистема припускає різноманітність джерел інформації, а також контроль з боку громадськості, що не дозволяє їй стати інструментом пропаганди [13, с.226]. В аспекті вказаного, важливою подією стало прийняття Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р. [14], який спрямований на удосконалення принципів взаємовідносин держави та громадянина та вирішення низки проблемних питань щодо доступу до публічної інформації громадянами. Проте, як свідчить практика, органи державної влади та органи місцевого самоврядування продовжують фактично безпідставно відмовляти у наданні інформації, відносячи її до інформації з обмеженим доступом; не повністю виконують вимогу оприлюднювати інформацію про свою діяльність; не всі внутрішньовідомчі акти публікуються в офіційних виданнях тощо [15, с.115–116]. Отже, активна законодавча діяльність у цій галузі, безперечно, має позитивні зрушення. Однак існує окрема інформація в межах діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, яка хоча на законодавчому рівні й була визнана публічною інформацією, все ж залишається недоступною для громадян.

Для більш ефективної реалізації прав людини, окрім суб'єктивного протизаконного небажання представниками публічної влади надавати необхідну інформацію громадянам, перешкоди створює наявність прогалин у праві, існування колізійних норм в інформаційному законодавстві, неповнота регулювання

інформаційних правовідносин тощо. Фундаментом для вироблення стратегічної державної політики, своєчасного виявлення, запобігання правопорушень з боку чиновників є реальна оцінка громадськістю загального стану окремого структурного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування.

У науковій літературі справедливо зазначається, що відкритість публічної інформації є не лише проблемою українського суспільства. Досить активно це питання також обговорюється у наукових колах провідних країн світу.

Однією з найважливіших проблем і потреб сучасного суспільства є забезпечення прав людини в умовах залучення її до процесів інформаційної взаємодії [16, с.204]. Як уже було наголошено, у сучасному вітчизняному суспільстві це право реалізується не в повному обсязі. У цьому вимірі особливого значення, з урахуванням інтеграції України у світову спільноту та формуванням інформаційного суспільства, набуває діяльність представників засобів масової інформації. Незалежні мас-медіа є однією з фундаментальних гарантій права громадян на отримання інформації та об'єктивним показником реальності демократичних перетворень і відкритого суспільства в Україні. Проте відсутність єдиної теоретичної концепції, що забезпечує демократичний рівень взаємовідносин суспільства і засобів масової інформації та ролі у цьому процесі державної політики є ще однією причиною низького забезпечення прав громадян на отримання публічної інформації.

На сьогоднішній день в Україні існують законодавчі передумови для існування незалежних засобів масової інформації як гарантів сучасного суспільного ладу та захисту прав громадянського суспільства, однак нагальною потребою, з урахуванням глобалізаційних тенденцій, є модернізація вітчизняного законодавства до вимог міжнародних правових стандартів. Необхідними є подальші комплексні та всебічні дослідження цієї проблематики.

Важливу роль у вирішенні проаналізованих вище концептуальних проблемних аспектів розвитку відкритого суспільства в Україні відіграє політика держави. Державна політика є обов'язковим компонентом життєдіяльності суспільства, яка формує відповідну систему та механізми розвитку відкритого суспільства.

Державна політика повинна бути оптимальним синтезом об'єктивних тенденцій суспільного розвитку та домінуючих суб'єктивних поглядів людей про свої інтереси в ньому [17, с.192]. Сьогодні в Україні ще не склалася система кваліфікованого аналізу сутності та змісту державної політики, механізмів її впровадження як за відсутності відповідних теоретико-методологічних напрацювань, так і за нестачею методик, обмеженої кількості ґрунтовної наукової й навчально-методичної літератури та й відсутності відповідно підготовлених фахівців [18, с.90]. На сучасному етапі практика державного управління виявляє особливу необхідність у розширенні нормативно-правових та процедурних засад у чіткому цільовому плануванні політичних рішень, зростає потреба в експертному забезпеченні останніх, необхідними видаються консультаційна та інформаційна підтримки державної політики в цілому та у досліджуваній сфері зокрема. Підґрунтям для вироблення стратегічної державної політики щодо реалізації ідеї відкритого суспільства та удосконалення механізму його розвитку, в умовах становлення правової держави на сучасному етапі є дослідження концептуалізації теоретико-правових засад державної політики Української держави у сфері становлення відкритого суспільства.

За нинішніх умов Україна має виробити свій шлях, який максимально враховував би власні національні інтереси, акумулюючи водночас кращі традиції та досягнення світової цивілізації. У цьому головна особливість відкритого суспільства сучасної Української держави, порівняно з Радянською державою, яка носила всеохоплюючий характер керівництва суспільними процесами.

Концептуальне узагальнення проблематики становлення відкритого суспільства в Україні в контексті глобалізації та аналіз дозволили зробити наступні висновки.

1. На сучасному етапі формування відкритого суспільства є багатопланою і багаторівневою науковою проблемою, розв'язання якої сприяє ефективності реалізації прав та свобод людини і громадянина в Україні. Це зумовлює продовжувати науковий пошук оптимальної моделі демократичного розвитку, у тому числі концепції відкритого суспільства.

2. Проблема доступу до публічної інформації була і залишається провідною в юридичній літературі. Останніми роками збільшується кількість наукових праць у цій сфері. Така ситуація пов'язана з тим, що державна політика у галузі забезпечення доступу громадян до публічної інформації не відповідає стандартам демократичної та відкритої держави, особливо в умовах євроінтеграції та глобалізації. Це також обумовлюється відсутністю єдиної теоретичної концепції, що забезпечує демократичний рівень взаємовідносин суспільства і засобів масової інформації та ролі у цьому процесі державної політики.

3. Серед ключових завдань реформування сучасної української державно-правової системи управління одне із чільних місць посідає модернізація державної політики у контексті забезпечення становлення відкритого суспільства. Виявлення й обґрунтування основних напрямів державної політики на науковому рівні зумовить подальший розвиток вітчизняного суспільного ладу. Ще більшої актуальності ця проблематика набуває на перехідному етапі суспільного розвитку.

Такий спектр необхідних реформаторських заходів для переорієнтації сучасного суспільного ладу відображає масштабний характер завдань, що стоять перед Українською державою. Для перспективи розвитку відкритого суспільства та удосконалення механізму його реалізації, в умовах становлення правової держави та громадянського суспільства, не-

обхідними є подальші комплексні та всебічні дослідження цієї проблематики.

Сьогодні важливим є використання позитивного зарубіжного наукового досвіду у сфері розвитку відкритого суспільства в цілому та його структури зокрема, й на основі цього, моделювання структури суспільного ладу Української держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель : монографія / Л. Р. Наливайко. – Х. : Право, 2009. – 600 с.
2. Фадеева В. Н. Открытое общество: тенденции формирования и опыт модернизации в постперестроечной России: дис. ... кандидата филос. наук : 09.00.11 / Фадеева Вера Николаевна. – Томск, 2004. – 181 с.
3. Тодика О. Концепція «відкритої держави» і проблеми здійснення народовладдя / О. Тодика // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 2 (45). – С. 43–51.
4. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги / К. Поппер. – Перекл. з англ. Олександр Коваленко. Т. 1 : У полоні Платонових чарів. – К. : Основи, 1994. – 446 с.
5. Закон України «Про громадянство України» : від 18.01.2001 р. // ВВР України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.
6. Закон України «Про громадські об'єднання» : від 22.03.2012 р. // ВВР України. – 2013. – № 1. – Ст. 1.
7. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» : від 23.12.1997 р. // ВВР України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.
8. Конституція України : від 28.06.1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» : від 21.02.2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 19. – Ст. 583).
9. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.
10. Яцура К. Г. Ідея відкритого суспільства як модель державного розвитку пострадянської України: соціально-політичний контекст / К. Г. Яцура // Вісник Нац. юрид. акад. країни імені Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2013. – № 5. – С. 222–229.
11. Указ Президента України «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» : від 25.01.2012 р. // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 19.
12. Макаренков О. Ознаки права відкритого суспільства: концептуальний підхід / О. Макаренков // Юридична Україна. – 2012. – № 11. – С. 12–18.
13. Яцура К. Г. Ідея відкритого суспільства як модель державного розвитку пострадянської України: соціально-політичний контекст / К. Г. Яцура // Вісник Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2013. – № 5. – С. 222–229.
14. Закон України «Про доступ до публічної інформації» : від 13.01.2011 р. // ВВР України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
15. Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України : монографія / Ю. Г. Барабаш, І. І. Дахова, О. П. Євсєєв та ін. ; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. – Харків : Право, 2013. – 269 с.
16. Серьогін В. О. Право на недоторканність приватного життя у конституційно-правовій теорії та практиці : монографія / В. О. Серьогін. – Харків : ФІНН, 2010. – 608 с.
17. Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.01 / Наливайко Лариса Романівна. – Запоріжжя, 2010. – 535 с.
18. Лошихін О. М. Деякі концептуальні проблеми становлення та принципи реалізації економічної політики сучасної держави /

О. М. Лоцихін // Бюлетень М-ва юстиції | України. – 2008. – № 2 (76). – С. 89–97.

Чепік-Трегубенко О. С. Теоретико-правові проблеми становлення відкритого суспільства в Україні в умовах глобалізації / О. С. Чепік-Трегубенко // Форум права. – 2014. – № 3. – С. 417–422 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_70.pdf

Досліджуються проблеми сучасного стану відкритого суспільства в Україні в умовах глобалізації. Наголошено, що фрагментарність та недостатність системних вітчизняних досліджень негативно впливає на розвиток відкритого суспільства. Визначено спектр проблемних питань, вирішення яких сприятиме більш динамічному розвитку сучасного українського суспільства з урахуванням демократичних засад та різних чинників глобалізації.

Чепік-Трегубенко О.С. Теоретико-правовые проблемы становления открытого общества в Украине в условиях глобализации

Исследуются проблемы современного состояния открытого общества в Украине в условиях глобализации. Отмечено, что фрагментарность и недостаточность системных отечественных исследований негативно влияет на развитие открытого общества. Определен спектр проблемных вопросов, решение которых будет способствовать более динамичному развитию современного украинского общества на основе демократических принципов и различных факторов глобализации.

Chepik-Tregubenko O.S. Theoretical and Legal Problems of Becoming an Open Society in Ukraine in the Context of Globalization

The problems of the current state of open society in Ukraine in the context of globalization were fined. It was emphasized that fragmentation and lack of domestic research system negatively affects the development of an open society. The spectrum of problematic issues that contribute to a more dynamic development of modern Ukrainian society based on democratic principles and the various factors of globalization.

Форум права